

Bernardin Škunca

CRKVA-GRADEVINA, ŠTO JE TO? (I)

Crkva-gradjevina i Crkva-zajednica — »Svetost« crkve-gradevine — »Crkva-sveto mjesto« očituje Crkvu-zajednicu — Euharistija kao polazište za gradnju crkve — Gradnja crkve danas ili pravo na znak — Crkva-gradjevina je nešto drugo od ostale arhitekture — Doživljaj vjere i dostojno obilježavanje crkve-gradevine.

Na stranicama ove rubrike SLUŽBE BOŽJE — Liturgija i umjetnost — naš je povjesničar umjetnosti, dr. A. Badurina (TOR), u nizu članaka, popraćenih s fotografijama, iznio vrijedna zapažanja o razvoju i obilježjima mjesta bogoslužja, napose kršćanske crkve-gradevine, i pokazao kako crkva-gradjevina tijekom povijesti nosi obilježje vremenâ i kulturâ u kojima je nastajala. Iz tih je priloga jasno vidljivo kakav je izgledao taj znak što ga zovemo kršćanska, odnosno katolička crkva, napose s povijesno-umjetničkog motrišta. U ovoj rubrici stoga nije potrebno ići dalje tim smjerom. Zacijelo će biti korisno, i u određenom smislu komplementarno, poći s motrišta teologije, liturgije i kršćanske antropologije, napose semiologije, odnosno nauke o znakovima. Načelno, u prvom redu, a zatim praktično.*

* Kod pisanja ovih priloga imam pred sobom ovu bibliografiju: Izvori: **Opća uredba Rimskog misala**, Rimski misal obnovljen prema odluci svetog ekumenskog Sabora drugog vatikanskog a proglašen vlašću pape Pavla VI, izd. KS, Zagreb 1980; **Dokumenti Drugog vatikanskog koncila**, izd. KS 1970; **Euharistijski misterij**, Uputa sv. zbora za bogoštovlje, izd. Hrvatsko književno društvo sv. Ćirila i Metoda — KS, Zagreb 1967; **Musicam sacram**, Uputa sv. zbora za obrede od 5. ožujka 1967. Djela: J. AUBERT, **Des églises pour nos assemblées**, Le Centurion, Paris 1981; L.M. CHAUVET, **Du symbolique au symbole**, Cerf, Paris 1979; D. F. DEBUYST, **Architecture moderne et célébration chrétienne**, Biblica, Bruges 1966; J. GELINEAU, **Demain la liturgie**, Cerf, Paris 1976; J. HANI, **La Divine Liturgie**, De la Maisnie, Paris 1981; Th. KLAUSER, **Richtlinien für die Gestaltung des Gotteshauses aus dem Geiste der Römischen Liturgie**, Aschendorff, Münster i/W 1949; A. G. MARTIMORT, **L'Église en prière I (Principes de la liturgie)**, Desclée, Paris 1983; A. L. MAYER, **Die Liturgie in der europäischen Geistesgeschichte**, Dormstadt 1978; riječnici-rijevi: A. BADURINA, **Leksikon ikonografije, liturgike i simboličke zapadnog kršćanstva**, Zagreb 1979; D. SARTORE — A. TRIACCA, **Nuovo dizionario di Liturgia**, napose naslovi: arte, architettura, luoghi della celebrazione, sacro, segni e simboli — ed. Paoline, Roma 1984; **La maison-Dieu**, Cerf-Paris, napose brojevi 136, 146; Espace, C. N. P. L. Paris; **Kunst und Kirche**, Linz/Donau; **Feu nouveau** Tournai.

1. Teološko-liturgijska polazišta

Pitanje gradnje crkve je ponajprije teološko i eklezijalno pitanje. Pojam o crkvi-građevini pravilno se može razmotriti tek iz pojma o Crkvi kao zajednici vjernika i odnosa takve Crkve-zajednice pred Bogom. Određena zajednica vjernika ima svoje ime — u našem slučaju to je kršćanska-katolička zajednica — i svoje tijelo — hijerarhijski uređen Božji narod ili zajednica vjernika oko Isusa Krista — tijelo koje treba da ima svoje mjesto sastajanja, i svoje bogoštovlje euharistiju, ostale sakramente i druge oblike izvanliturgijskog bogoštovlja — kojemu je, namjenski gledano, potreban posebno uređen prostor.

Crkva građevina je za kršćane mjesto najvećega vjerničkog dostojanstva, »sveto mjesto« (usp. Izl 3,5), »Božji šator rastrt među ljudima« (Otk 21,3), »Dom Gospodnji« (Ps 122,1). »Kuća molitve« (Lk 19,46). Svetost tog mjesta, konačno, za kršćane izvire iz susreta koji se događa u Kristu i po Kristu kao prvom djelatniku liturgijskih i drugih molitvenih čina. Svećenik ili drugi molitelj u crkvi moli »u Kristu« — u sakramentalnoj teologiji se to kaže »*in persona Christi*« — od kojega i po kojemu se ostvaruje »svetost« tog mjesta što ga zovemo crkva.

Riječ »sveto« ovdje ne treba shvatiti tako kao da bi ostala mjesta bila »ne-sveta«, »ne-Božja«; nego »sveto« u odnosu prema Bogu koji je »jedini svet« (usp. Otk 15,4), prema Kristu koji je »Svetac Božji« (usp. Lk 4,34), prema liturgiji koja je skup znakova preko kojih izražavamo naš susret sa »Svetim«. Svetost crkve kao mjesta bogoslužja ne proizlazi, dakle, iz nekog bijega od profanog, nego se temelji na susretu Crkve-zajednice s Bogom. Stoga crkva-građevina nije neko apsolutno sveto mjesto, kako se to uzima, u mitsko-numinoznom smislu, kod primitivnih religija, jer kod kršćanskih znakova ne može ni biti govora o apsolutno svetom. Radi se samo o *relativno svetom*, tj. o prijemljivosti znaka, promatranog kao sredstvo u komunikaciji s Bogom. To kršćani ostvaruju preko obreda, preko osoba, preko bogoštovnih mjesta i preko svih stvarnosti koje čovjeka-vjernika stavljaju u dodir s Bogom. Iz takve ih njihove namjene zovemo »svetima« (D. Sartore).

Crkva-građevina je povlašteno mjesto-znak povezivanja sa Svetim, s Transcendentnim, dapače s objavljenim Bogom u Isusu Kristu. Zato je Crkva od drevnih vremena osjećala težnju da crkvu-građevinu ustali na određeni lokalitet i da ga obdari »svetošću«. Ta težnja je već zamjetljiva i u razdoblju prije Konstantinova edikta o miru (god. 313). Sačuvani tragovi iz Dura-Europos (oko 230.) u današnjoj Siriji, ili pak svjedočanstva Porfirija i Euzebija iz konca III. st. potvrđuju postojanje takve težnje. U kasnijim stoljećima takva težnja je trajno i obilno prisutna.

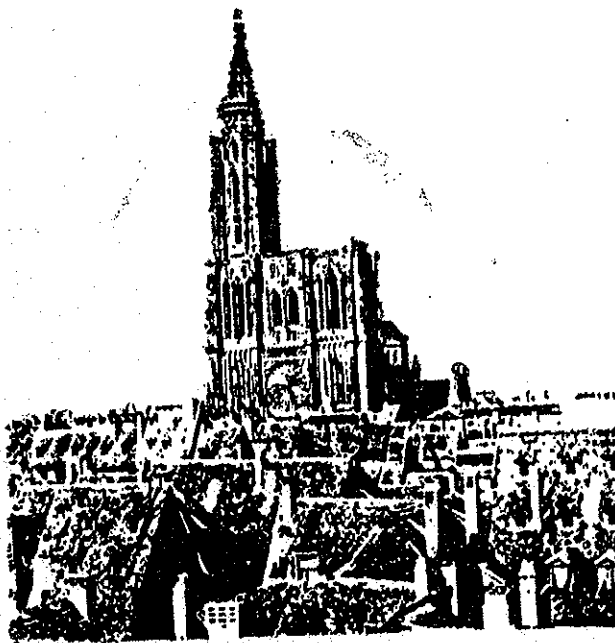
Mjesto bogoštovlja je preko liturgijskih čina i drugih molitava postajalo »sveto« i u vjerničkim je osjećajima sve više popimalo zna-

čenje »lokalno-svetog«. Riječ je o određenom iskustvu svetoga koje se očituje »kao veza, kao polazišna točka s objavljenim, kao zbroj najdubljih antropoloških dimenzija, kao imanentna transcendentnost« (A.N. Terrin).

Na tom »svetom-mjestu« preko liturgijskih čina i drugih molitava očituje se Crkva-zajednica. To biva, iznad svega, preko euharistije, kako je to rečeno u *Općoj uredbi Rimskog misala*: »Misno slavlje, kao djelo Krista i hijerarhijski uređenog Božjeg naroda, središte je svega kršćanskog života, koliko za opću Crkvu toliko i za mjesnu, a tako i za pojedine vjernike« (br. 1). Zato crkvu-građevinu treba tako urediti da »na neki način daje sliku sabrane zajednice (isto, br. 257) i da »jedinstvo svakolikoga svetog puka dođe time jasno do izražaja« (isto mj.).

2. Pravo na znak

Crkva-građevina je znak. Kada je pak riječ o katoličkoj crkvi — o čemu je ponajčešće govora u ovim prilogima — crkva-građevina mora predstavljati znak vjernika-katolika. Taj znak mora biti prepoznatljiv, čitljiv i jasan, da svojim oblikom govori, poziva, upozorava. Takav se zahtjev nameće posebno u ovom, sve više pluralističkom društvu, u suvremenom mnoštvu znakova koji (također) govore, pozivaju, upozoravaju.

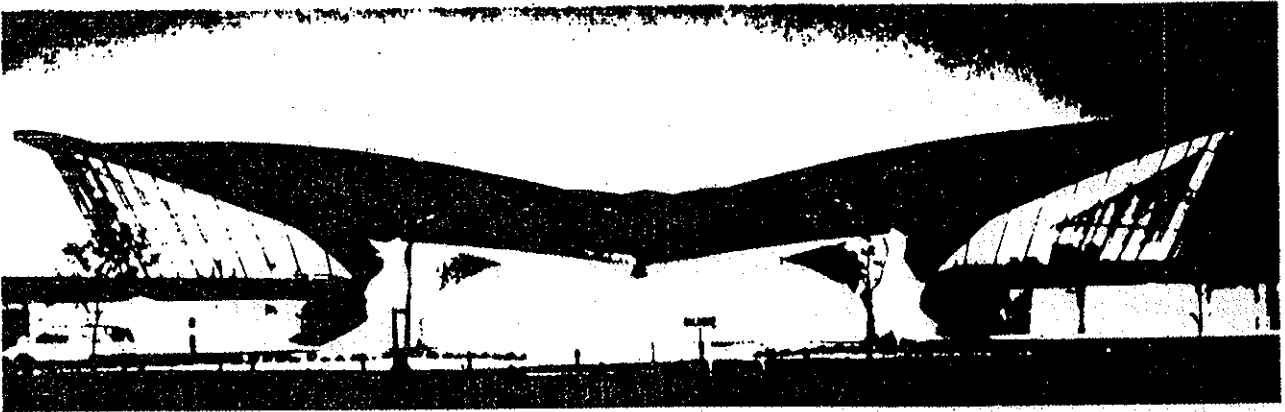

U Srednjem vijeku crkva-građevina je bila istaknuto prepoznatljiv znak i simbol; na uočljiv je način izražavala drugost znaka ili simbola. Katedrala u Strasbourgu (Francuska) izraziti je primjer takvog odnosa prema znaku-crkvi.

Jedva da je danas moguće graditi velebne katedrale koje su svojom kršćanskom obojenošću bile i ostale istaknuto prepoznatljiv znak. Crkva-zajednica se ni danas ne želi odreći znaka crkve-građevine. Doduše, ne treba ići za tim da, npr. crkva bude najveća građevina u jednoj

urbanoj sredini, i nije dobro da se svojim zvonnicima natječe s visinom nebodera, ali crkva-građevina mora i danas imati vlastiti biljeg. Ona ima pravo da bude znak.

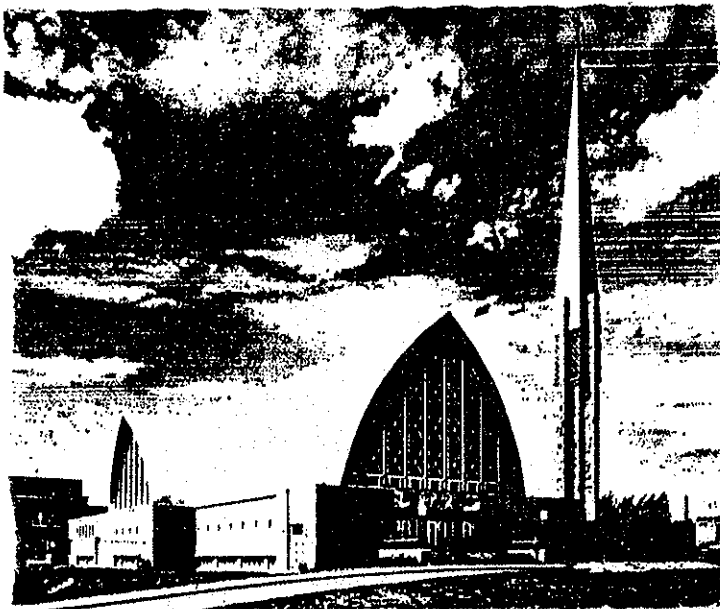
Pravo crkve-građevine da bude znak nije nipošto danas zastarjelo. Suvremeni grad, kao i onaj srednjovjekovni, ima svoje znakove. Dapače, brojnije i uočljivije, kao što su zgrade političkih, društvenih, sudskih,

I današnje se građevine ne odriču prava na znak. Aerodrom TWA u New-Yorku (sagrađen 1961.), glavna zgrada, kao da »lebdi«, simbolizirajući uzletišta.

bankovnih, sportskih i drugih ustanova ili društava. Nijedna se ustanova, otvorenog i po zakonu priznatog djelovanja, ni danas ne odriče svojih znakova. Ne izražava ih bojažljivo ili skriveno, npr. samo u liku medalje, značke ili natpisa, nego i veličinom i oblikom zgrade kao mjesta okupljanja ili središta ustanove.

Pravo na znak u sebi uključuje posebnost ili vlastitost znaka. Crkva-građevina je nešto drugo od ostale arhitekture. Zato će crkva-građevina biti dobra kao znak u onoj mjeri u kojoj arhitekt i drugi

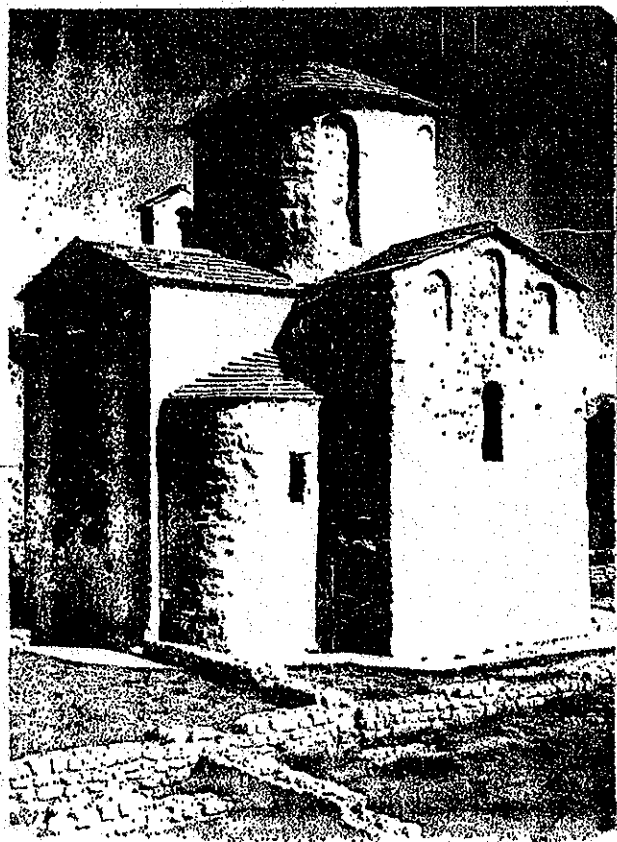

Crkva-građevina i danas ima pravo na znak, znak koji govori, koji poziva koji upozorava... Crkva sv. Bernardina u Montrealu (Kanada).

graditelji crkve uspiju izraziti *drugost* crkve-građevine. Mora se, nažalost, kazati da je na našem prostoru — mislim na Hrvatsku, Bosnu i Hercegovinu — jedva moguće naći uspjelu novu crkvu. A mnogo ih je sagrađeno. Čini se da ni arhitekti — koji često ne poznaju osobitost crkvenog graditeljstva, a uz to su bez teološkog i liturgijskog znanja — ni svećenici koji su poduzimali gradnje — i oni, nažalost, bez smisla za lijepo i sakralno — nisu dovoljno odgovorno ulazili u te značajne pothvate. Začuđuje još više što je naše crkveno vodstvo moglo dopustiti takvu razinu gradnji. Naravno da su određene (ne)prilike često bivale zaprekom za razmišljanje o crkvi-građevini kao znaku. Usprkos svemu, čini se da je veći uzrok neuspjelih gradnji u neznanju i u neosjetljivosti za znak i simbol.

Naši su pradjedovi taj posao obavljali s mnogo više odgovornosti i s mnogo više smisla za lijepo. Dovoljno je sjetiti se naše starohrvatske sakralne arhitekture iz IX., X. i XI. st. Dovoljno je pogledati bilo koju starohrvatsku crkvicu. U najizrazitijoj skromnosti materijala te su crkvice bile znak i simbol. Netko je od tih starih graditelja dobro znao igru znaka. Barem netko. I taj je gradio. Drugi to nisu znali. Dali su povjerenje onome tko je znao.

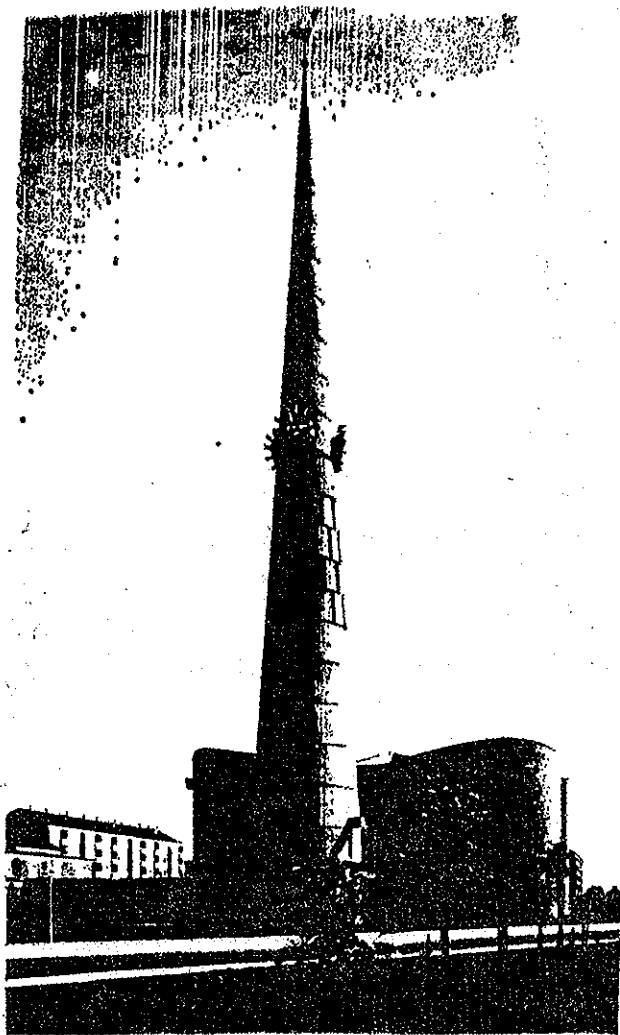
Zacijelo će samo takav odnos prema gradnji crkava u djelo provesti želju, pače i zahtjev *Opće uredbe Rimskog misala*: »Neka sveta zdanja i bogoštovni predmeti budu zaista *dostojni i lijepi, kao znakovi i simboli viših stvarnosti* (br. 253, istaknuo BŠ).

Crkva sv. Križa u Ninu (9.-11. st.) primjer originalnosti, sklada i ljepote.

Očito da nije lak posao sagraditi crkvu koja stvarno — ne umjetno niti na silu — postaje znak. Valja još reći da znak i simbol ne nastaje samo zidanjem (arhitektura) ili uresom (umjetnički rad). Kršćanski znak ili simbol nastaje doživljajem vjere, odnosno činima vjere. Ali, zatim, taj doživljaj vjere treba »dostojno i lijepo« o-značiti, da opet upotrijebim izraz iz gore citiranog odlomka *Opće uredbe Rimskog misala*. Uz doživljaj vjere, tu u igru ulaze arhitekti, građevinari, umjetnici. Crkva je tijekom svoje povijesti poštivala i promicala to *dostojno obilježavanje* kršćanskih znakova i simbola. Ona se obilno, kadikad pretjerano, služila pravom na svoje znakove. Nepregledni niz divnih crkvenih zdanja iz minulih stoljeća ostaje kao snažan svjedok svjesnog i odgovornog odnosa prema crkvi-građevini kao znaku. I danas je s tim u svezi stajalište crkvenog učiteljstva dovoljno jasno. U br. 254 već citirane *Opće uredbe Rimskog misala* o tome se ovako kaže:

»Radi toga Crkva neprestano traži od raznih umjetnosti njihovu plemenitu službu te priznaje umjetnički izraz svih naroda i krajeva. Što više, kao što nastoji sačuvati umjetnička djela i blago što su nam ih minula stoljeća namrla te ih, prema potrebi, prilagoditi novim zahtjevima, tako se trudi da

Crkva podržava i promiče nova ostvarenja koja odgovaraju duhu svakog vremena: sv. Nikola, München (Njemačka)

promiče nova ostvarenja koja odgovaraju duhu svakog pojedinog vremena. Zato kod obuke umjetnika kao i kod odabiranja umjetničkih djela za crkvu treba ići za pravom umjetničkom vrsnoćom koja će hraniti vjeru i pobožnost i biti u skladu s istinitošću značenja i svrhe kojoj služe.«

Iz svega što smo gore rekli ne treba zaključiti da je crkva, kao »sveto-mjesto«, jedini prostor gdje se slavi euharistija ili gdje se vjernici mole, niti da su crkve-građevine u prošlosti u svemu ispunjavale cjelovitost znaka ili simbola. O tim i sličnim pitanjima će biti riječi u jednom od narednih priloga u ovoj rubrici. Slijedit ćemo određeni logični red. Zato ćemo u narednom prilogu nešto kazati o namjenskoj usmjerenosti crkve i o potrebi da se u crkvi tako uredi nutarnji prostor kako bi se ostvarilo načelo aktivnog sudjelovanja u crkvi.

*SURADNICIMA, PRETPLATNICIMA
PRIJATELJIMA I ČITATELJIMA,*

SRETAN USKRS

ŽELI UREDNIŠTVO »SLUŽBE BOŽJE«